

8. Психологическая энциклопедия / [ред. Р.Корсини, А.Ауэрбах]. – Санкт-Петербург: Питер, 2003.
9. Сергеева О.А. Психолого-педагогические условия развития автономии личности в процессе подготовки студентов-психологов: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. психол. наук: 19.00.13 «Психология развития, акмеология». – Астрахань: 2007.
10. Современная психология мотивации / Под ред. Д.А.Леонтьева. – Москва: Смысл, 2002.
11. Ryan R. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation Social Development, and Well-Being / R.Ryan, E.Deci // American Psychologist. – 2000. - №1, January.

L. Usikova. Autonomy personality in conditions of social deprivation as psychological problem.

In the article the analysis of scientific labours is given on issue of noninteraction of personality of teens. The different types of deprivation and their influence are examined on psychical development of children.

Key words: teenager, personality, noninteraction, deprivation, social deprivation.

УДК 378.178

С. В. Шевченко

ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО ВУЗІВСЬКИХ ФОРМ НАВЧАННЯ НА РІВЕНЬ ЇХ РОЗУМОВОЇ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ЯК ОСНОВА ПОДАЛЬШОЇ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ РОБОТИ

Стаття присвячена проблемі психологічної підготовленості студентів-першокурсників до навчання у вузі, робиться спроба експериментально дослідити взаємозв'язок між цим явищем та рівнем розумової працездатності студентів, намічаються перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: адаптаційний період, студент-першокурсник, розумова працездатність, психологічна підготовленість, вища та середня школи.

Постановка проблеми. Адаптація студентів-першокурсників до нового середовища, до нової системи освіти у вищих навчальних закладах не завжди проходить успішно, про що свідчить практика роботи з ними. Саме 1-й курс дає найбільший відсоток відсіву і низької успішності, обумовлений зниженням їх розумової працездатності, а на 2-му курсі спостерігається лише незначне поліпшення даної картини. Першокурсників чекають напруженні заняття, нові умови життя й навчання, а отже, і проблеми, які їм належить подолати. Перша з них – це “вузівський поріг”, або, як його часто називають “дидактичний бар’єр”. Цей бар’єр тим складніший для подолання,

чим більш психологічно невідготовлені студенти до вузівського навчання та чим більші розрив у змісті освіти й структурі навчального процесу між вищою і середньою школами [5, 4].

Незважаючи на те, що час, відведений для занять на першому курсі приблизно такий же за обсягом, як й у випускному класі – 32-36 годин на тиждень, структура навчального процесу тут значно відрізняється. На першому курсі вузу виклад нового матеріалу у структурі навчального процесу займає набагато більше місця, ніж у випускних класах середньої школи, і водночас значно зменшується питома вага аудиторного закріплення і поточного контролю. Крім того, зміст навчання на першому курсі відзначається глибиною і складністю, навчальні плани й програми, як правило, будуються без достатнього врахування рівня підготовки випускника середньої школи [5, 4-5].

Студенти, що психологічно невідготовлені до вузівських форм навчання та мають більший розрив у змісті освіти й структури навчального процесу між вищою і середньою школами, найбільш вразливі до переживання адаптаційного періоду в умовах ВНЗ та зниження рівня їх розумової працездатності. Виявлення цієї закономірності дозволяє розробити більш ефективну систему заходів, які б підвищували рівень працездатності студентів. Цим визначається **актуальність** означеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень публікацій. Ряд дослідників зазначають, що труднощі в діяльності першокурсників особливо помітні у студентів, які не отримали в середній школі необхідних навичок та вмінь розумової діяльності. П.К.Анохін вказував на те, що низький рівень розвитку мислення викликає порушення здоров'я студентів перших курсів у ВНЗ. “Молоді гіпертоніки в основному – це студенти перших курсів – зазначає він. Нетренований мозок не витримує”. Причину цього він бачить у відсутності системи середньої та вищої шкіл. Про це свідчить самий великий відсоток відрахованих студентів на перших курсах.

П.К.Анохін до основних причин труднощів адаптації відносить: різку зміну змісту, об'єму, характеру навчального матеріалу, форм та методів навчального процесу при відсутності у студентів необхідних навичок самостійного життя. Тяжко переживається студентами невідготовленість до навчання у вищій школі у зв'язку з особливими суб'єктивними причинами та факторами. Це стосується студентів, які відчувають недоліки здібностей, випускників сільських шкіл та осіб, на яких вплинула перерва у навчанні. До причин труднощів адаптації П.К.Анохін відносить також зусередженість на своїх інтелектуальних, вольових недоліках перед вимогами вузу, при цьому з

акцентом на самоаналізі, а не на активному самовихованні; сумніви, щодо правильного вибору ВНЗ, відсутність необхідних стимулів навчання; нездоровляючий контакт з педагогами по складному для студентів предмету, боязнь звернутися за консультацією та опасіння провалитися по цьому предметі на сесії. Ці переживання гіперболізуються та бувають досить часто [1, 258].

При цьому, дослідження М.Бибріх, О.Венгера, Ю.Десятникової [7] та інших науковців показують, що першокурсники не завжди успішно опановують знання аж ніяк не тому, що одержали слабку підготовку в середній школі, а тому, що в них не сформовані такі риси особистості, як готовність до навчання, здатність учитися самостійно, контролювати й оцінювати себе, керувати своїм індивідуальними особливостями пізнавальної діяльності, уміння правильно розподілити свій робочий час для самостійної підготовки. Система навчання у вузі значною мірою розрахована на високий рівень свідомості, побудована на зацікавленості студентів. Відмінність учнів та студентів полягає в особливостях шкільних і вузівських методів навчання й самостійної навчально-пізнавальної та навчально-дослідної діяльності. Першокурснику надається велика життєва й навчальна самостійність, до якої він, як правило не підготовлений [2, 35-36].

Досліджуючи найважливіші особливості організації занять у вищій школі, В.І. Брудний [3] і О.Б. Каганов визначають її такими основними умовами.

1. Оволодіння першокурсником учбовою програмою вищих навчальних закладів припускає наявність самостійності. Уміння самостійно працювати, думати, осмислювати навчальний матеріал, сприймати новий, засвоювати його і вміти застосовувати свої знання повинно стати головною задачею кожного студента з першого дня його навчання у вищому навчальному закладі. Усе це складається в кожній людині індивідуально і поступово в повсякденній систематичній, цілеспрямованій і наполегливій праці.

2. У вищому навчальному закладі замість визначеної шкільної системи застосовуються різні види навчальних занять, що характеризуються великою кількістю учбової інформації. Тут неможливе просте заучування або запам'ятовування навчального матеріалу, а необхідно осмислювати й узагальнювати знання, застосовувати їх на основі вивчення загальних закономірностей і взаємозв'язків. Вирішальне значення при цьому має самостійна робота студента як центральна ланка успішності його навчання.

3. Для вищого навчального закладу характерна також періодичність контролю знань студентів (замість шкільної безперервності). Ця новизна і

пов'язані з нею труднощі створюють свого роду дидактичний бар'єр, який повинен бути перебореним. Як показують дослідження, основними труднощами даного аспекту адаптації студенти називають зростання обсягу і складності навчального матеріалу, а також збільшення питомої ваги самостійної роботи [6, 21].

Таким чином, студентів необхідно працювати не тільки на заняттях, але й самостійно вивчати матеріал. Разом з цим, у студентів-першокурсників відсутні навички самостійної роботи, вони не вміють конспектувати, працювати з першоджерелами, словниками, довідниками та ін. Вони, як правило, мають низький рівень вмінь обдуманно вести записи за педагогом.

Студенти-першокурсники, які не вміють обдумувати та одночасно вести конспект, скаржаться на швидкий темп читання та вважають це однією з причин своїх труднощів у навчанні. Особливістю навчальної роботи цих студентів на лекції є бідність розумової діяльності. Другою причиною своїх труднощів студенти вважають підвищений контроль з боку батьків та ВНЗ, що приводить до зниження відчуття відповідальності та самоконтролю.

Третя та, мабуть, основна причина невміння першокурсників організувати самостійну навчальну роботу, настроїти себе на щоденну роботу по оволодінню навчальним матеріалом – недостатнє інформування учнів середніх шкіл про особливості навчального процесу у ВНЗ, низький рівень підготовки до самоосвіти з метою розширення свого кругозору. Багато студентів не знають можливостей бібліотек, навчальних кабінетів для самостійної роботи, не вміють оптимально використовувати вільний час для навчання. Навички механічного запам'ятовування матеріалу заважають студентам перших курсів переключитися на правильний спосіб засвоєння матеріалу у вузі [8, 18-19].

Отже, дослідження впливу психологічної підготовленості студентів-першокурсників до навчання у вузі на рівень розумової працездатності представлені в науковій літературі досить скупо та зокрема в теоретичній формі.

3. Проблематикою роботи виступає необхідність експериментально дослідити вплив психологічної підготовленості студентів - першокурсників до вузівських форм навчання на рівень їх розумової працездатності. Адже ці данні дають змогу розробити більш ефективну систему заходів, які б підвищували рівень працездатності студентів.

4. Основною метою роботи є визначення впливу психологічної підготовленості студентів - першокурсників до вузівських форм навчання на рівень їх розумової працездатності. Завдання дослідження полягало у

виявленні показників прояву станів зниженої працездатності, рівня розвитку стійкості та вибірковості уваги, обсягу короткочасної пам'яті та аналітичного мислення студентів першого курсу з різним ступенем психологічної підготовленості до навчання у вузі.

5. Виклад основного матеріалу дослідження. Для виконання сформульованих вище завдань було проведено комплексне експериментальне дослідження, яке складалося з декількох етапів та було проведено протягом 2010-2011 навчального року. У констатуючому експерименті взяли участь студенти перших курсів соціально-гуманітарного та хіміко-біологічного факультетів Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (МДПУ) наступних спеціальностей «Соціальна педагогіка. Дошкільна освіта», «Соціальна педагогіка. Практична психологія», «Практична психологія», «Початкова освіта. Англійська мова та література», «Початкова освіта. Німецька мова та література» та «Біологія. Практична психологія» (загальна кількість респондентів склала 162 особи у віці 17-22 роки) та студенти першого року навчання фінансово-економічного факультету (загальна кількість студентів склала 123 особи) Мелітопольського відокремленого підрозділу Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій (ЗІЕІТ) спеціальностей «Фінанси», «Облік та кредит», «Менеджмент організації» та «Економіка підприємства». Вибірка в цілому склала 285 студентів.

Слід відмітити, що база дослідження обрана не випадково, адже специфікою навчання у Мелітопольському відокремленому підрозділі Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій є перехід до вузу з коледжу на базі цього інституту. За нашими припущеннями ці студенти легше та швидше адаптуються до умов навчання у вищій школі, найменш вразливі до зниження рівня розумової працездатності, а ніж у тих студентів що приходять до вищої школи з середньої школи.

В ході дослідження були використані наступні методики: *«Опитувальник ДОРС» Диференційована оцінка станів зниженою працездатності (стомлення-монотонія-пересичення-стрес)* [4, 200] спрямований на визначення у студентів ступінь прояву кожного зі станів працездатності (стомлення-монотонія-пересичення-стрес), з метою виявлення рівня стійкості уваги студентів була використана методика *«Коректурна проба»* [9], методика *«Вибірковість уваги»* [9], методика *«Дослідження обсягу короткочасної пам'яті»* [9], що спрямована на визначення обсягу короткочасного запам'ятовування у студентів та методика

«Дослідження аналітичності мислення» [9], мета якої визначити рівень розвитку аналітичності індуктивного мислення студентів в умовах обмеженого часу.

Наводимо порівняльний аналіз результатів методик, що були проведені серед студентів з різним ступенем психологічної підготовки (студентів МДПУ та ЗІЕІТ відповідно).

При вивченні ступенів прояву станів зниженої працездатності студентів було виявлено, що більшість студентів обох вузів мають середній рівень прояву стомлення, монотонії, пересичення та стресу, при цьому відсоткові середні показники по усім станам у студентів ЗІЕІТ дещо вище. Окрім цього, виражений рівень прояву таких станів зниженої працездатності, як пересичення та стрес в обох групах не виявлений, а ось стомлення є наявним для студентів обох вузів (4% - у студентів МДПУ, 3% - у студентів ЗІЕІТ), тобто студенти зіткнувшись з ситуацією адаптації переживають стан зниженого свідомого контролю за виконанням діяльності, що супроводжується відчуттям нудьги, сонливості і домінуючою мотивацією до зміни діяльності. Разом з цим, для студентів МДПУ характерним є виражений стан монотонії (13%), що не було виявлено у студентів ЗІЕІТ. Дещо переважають відсоткові показники у студентів ЗІЕІТ й по кількості студентів з низьким рівнем прояву станів зниженої працездатності, для яких не є актуальним переживання цих станів (таблиця 1).

Таблиця 1.

Результати діагностики ступенів прояву станів зниженої працездатності студентів МДПУ та ЗІЕІТ

Рівень	Стомлення		Монотонія		Пересичення		Стрес	
	Показники у %							
	МДПУ	ЗІЕІТ	МДП	ЗІЕІТ	МДП	ЗІЕІТ	МДП	ЗІЕІТ
	У	Т	У	Т	У	Т	У	Т
Виражений рівень	4	3	13	-	-	-	-	-
Середній рівень	82	88	64	73	68	76	92	64
Низький рівень	4	9	23	27	32	24	8	36

З таблиці діагностики показників розумової працездатності студентів (таблиця 2) видно, що у більшості студентів обох вузів домінує середній

рівень розвитку стійкості та вибірковості уваги, обсягу короткочасної пам'яті та аналітичного мислення, при цьому у студентів ЗІЕІТ ці показники дещо перевищують показники студентів МДПУ. Цікавим є той факт, що за показниками стійкості та вибірковості уваги, а також аналітичного мислення у студентів ЗІЕІТ більш виражені високі показники та відповідно знижені низькі показники розвитку цих процесів. Дещо протилежна картина з показниками обсягу короткочасної пам'яті (у студентів МДПУ більш виражений високий рівень, аніж у студентів ЗІЕІТ – 13% та 11% відповідно). Крім того, серед студентів ЗІЕІТ не виявлено жодної особи з дуже низьким рівнем розвитку аналітичного мислення, що не скажеш про студентів МДПУ (виявлено 2% студенти з дуже низьким рівнем). На нашу думку це пов'язано зі специфікою навчання та напрямом професійної підготовки студентів.

Таблиця 2.

Результати діагностики показників розумової працездатності студентів МДПУ та ЗІЕІТ

Рівень	Стійкість уваги		Вибірковість уваги		Обсяг короткочасної пам'яті		Аналітичне мислення	
	Показники у %							
	МДПУ	ЗІЕІТ	МДПУ	ЗІЕІТ	МДПУ	ЗІЕІТ	МДПУ	ЗІЕІТ
Дуже високий	-	-	-	-	-	-	-	-
Високий	7,14	11,2	27	32	13	11	18	25
Середній	50,01	55,09	41	47	66	72	58	64
Низький	42,85	33,71	32	21	21	17	22	11
Дуже низький	-	-	-	-	-	-	2	-

6. Висновки. Підсумовуючи результати проведеного аналізу слід зазначити, що попередня підготовка до «дорослого» навчання у вищій школі має свої результати. Студенти, які продовжили своє навчання у вищій школі після коледжу легше адаптуються, більш стійкі до впливу стресогенних факторів, мають більш високі показники розумової працездатності та менше зтикаються з ситуаціями, що можуть викликати стресові стани та погіршити показники їх розумової працездатності. Крім того, ці студенти не зважаючи нібито на більшу психологічну підготовленість, так само мають й низькі показники розумової діяльності. Ці студенти оволоділи певними механізмами пристосування до вузу на фоні не розвинутих особистісних

якостей, маючи низький рівень комунікативних здібностей та тих рис характеру, що необхідні для навчання у ВНЗ. Тобто можна говорити про те, що означене нами припущення (студенти, що психологічно підготовлені до вузівських форм навчання менш вразливі до зниження рівня їх розумової працездатності) підтвердилась лише частково.

7. Перспективами подальших досліджень у цій області є проведення консультативної роботи зі студентами, враховуючи отриманні данні, а також розробка ефективної системи заходів, які б підвищували рівень працездатності студентів в умовах адаптаційного періоду та впровадження цих заходів у практику роботи з першокурсниками.

Література

1. Алексеева Т.В. Соціально-психологічні аспекти адаптації: монографія. – Донецьк: 2008.
2. Анохин П.К. Верю таланту. – В кн.: Наука сегодня. – Москва: 1968.
3. Брудный В.И. Профессиональная и социально-психологическая адаптация студентов и молодых специалистов. - Москва: Просвещение, 1976.
4. Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса. – Санкт-Петербург: Питер, 2009.
5. Делікатний К.Г. Становлення студента: Питання адаптації випускника школи у вузі. – Київ: 1984.
6. Демиченко В.А. Самосвідомість як фактор психологічної адаптації першокурсників до навчальної діяльності : Дисс. ... канд. психол. наук. – Харків: 2006.
7. Десятникова Ю. М. Психологические условия адаптации старшеклассников к новой социальной действительности. - Дисс. ... канд. психол. наук. – Ленинград: 1987.
8. Куриленко Т.М. Основы учебно-воспитательной работы со студентами младших курсов. – Минск: Высшая школа, 1978.
9. Пашукова Т.І. Практикум із загальної психології / Т.І. Пашукова, А.І. Допіра, Г.В. Д'яконов. - Київ: Знання, 2000.

S. Shevchenko. Studying of influence of psychological readiness of students-first-year students to high school modes of study on level of their intellectual working capacity as a basis of the further advisory work.

Article is devoted a problem of psychological readiness of students-first-year students to training in high school, attempt experimentally becomes to investigate interrelation between this phenomenon and level of intellectual working capacity of students, prospects of the further researches are outlined.

Key words: *the adaptable period, the student-first-year student, intellectual working capacity, psychological readiness, the higher and average schools.*